

Veritat i certesa (Crítica de la crítica de Moore a l'escèptic)

JOSEP-MARIA TERRICABRAS

Abstract

This paper analyses Moore's strategy to defeat scepticism. He is right in arguing –against Russell and the sceptic– that, since complete certainty does not imply direct knowledge, we can come to refute scepticism in many ways. But he fails to say much more than this. His lasting view that complete certainty implies strict logical deduction forbids him to produce a general principle against the sceptic; he has to content himself with particular counterexamples. Moore's deadpoint can only be avoided if we assume the very central thesis of the sceptic's argument: there cannot be a strictly deductive ultimate foundation of knowledge. Once this stated, we are in a better position to look –on wittgensteinian lines– for a non-deductive ultimate foundation.

1. VERITAT I FONAMENTACIÓ DEL CONEIXEMENT

Les *Investigacions filosòfiques* de Wittgenstein no tenen gaires entrades relacionades directament amb el concepte de veritat. El paràgraf 136 resulta, però, especialment il·luminador. Passo a fer una glossa breu del seu contingut.

Quan, a classe de lògica, volem distingir entre una proposició i, per exemple, expressions exclamatives o interrogatives, diem que una proposició és “allò que pot ser vertader o fals”. La definició, però, pot ser mal interpretada, perquè ens pot portar a creure que disposem d'un concepte de vertader i fals *amb l'ajut del qual* podem distingir entre expressions que són proposicions i expressions que no ho són. Sembla com si, d'una banda, tinguéssim el concepte de veritat, i de l'altra, certes expressions, i ens haguéssim de posar a mirar quines d'aquestes expressions *encaixen* amb el concepte de veritat.

En aquest paràgraf 136 Wittgenstein ens fa adonar que la imatge de l'“encaix” o de l'“engranatge” és una mala imatge. El concepte de veritat no ens pot dir *què és* una proposició –i què no ho és–, perquè el mateix concepte de veritat *sense* la proposició, encara no és res. “Vertader” i “fals” és allò que nosaltres prediquem de proposicions i només de proposicions. En aquest sentit, podem dir que només usem “vertader” i “fals” quan parlem de proposicions; és a dir, que els usos de “vertader” i “fals” *pertanyen* a l'ús que fem de les proposicions; en són part constitutiva, però no s'hi “adapten”. Les expressions que anomenem *proposicions*, no ho són, doncs, pel fet que *s'adaptin* al concepte de veritat, sinó gràcies a certes regles de construcció gramatical i a l'ús que se'n fa en la praxi del llenguatge. (Quan diem “El rei d'escacs és *la* figura a la qual es pot donar escac”, ens trobem amb un cas semblant: donar escac *pertany* al concepte del rei d'escacs, forma part constitutiva d'aquest concepte; però, precisament per això, no podem dir que el concepte del rei d'escacs s'“adapta” a donar escac, com si aquesta fos una característica independent d'ell.)

A *De la certesa*, que és un conjunt de notes redactades els dos últims anys de la seva vida (1949-1951), Wittgenstein reprèn la discussió de G.E. Moore sobre la certesa i l'escepticisme, i torna a criticar aquesta imatge de la veritat.

"L'ús de 'vertader o fals' té quelcom que ens confon precisament perquè és com si es digués 'concorda amb els fets, o no', mentre que justament es pregunta què és aquí 'concordança'.

'La proposició és vertadera o falsa', pròpiament només vol dir que ha de ser possible de decidir-se a favor o en contra d'ella. Però això no diu com és el fonament d'una decisió així.'¹

Ja es veu, doncs, que el concepte de veritat no és un criteri independent que ens pugui ajudar a identificar proposicions, sinó que forma part de l'ús que fem de certes expressions com a proposicions, a favor o en contra de les quals ens decidim.

Això és extraordinàriament rellevant per tractar de manera adequada el problema de la fonamentació del coneixement. I és que així s'ensorra la idea cartesiana d'un edifici teòric basat en certes proposicions que s'accepten perquè són *immediatament* vertaderes. Seguint el plantejament de Wittgenstein, en darrer terme no és pas la veritat allò que pot justificar les proposicions, sinó que és la praxi del joc de llenguatge allò que justifica les nostres expressions i, doncs, també les proposicions vertaderes. Perquè, "si el vertader és el que és fonamentat, llavors el fonament no és ni *vertader* ni fals", dirà Wittgenstein.²

El que és ben clar és que hi ha justificació i fonamentació, i que aquesta té sempre un final³; el final, però, no és la intuïció de la veritat, sinó "el nostre *actuar*, que es troba en el fons del nostre joc de llenguatge"⁴. L'evidència segura és la que nosaltres *acceptem* de manera incondicional, "d'acord amb la qual *actuem* amb seguretat, sense dubtes"⁵. Seria, doncs, "una insensatesa dir que considerem una cosa com a evidència segura pel fet de ser certament vertadera"⁶, ja que és la pràctica la que, en darrer terme, "ha de parlar per ella mateixa"⁷. Com que el sentit s'obté sempre en el joc de llenguatge, és el joc de llenguatge el que dóna sentit a les proposicions vertaderes. El servei que fa una proposició és allò que li dóna sentit; però això no vol pas dir que Wittgenstein sigui un pragmatista, perquè, com ell mateix manifesta: "no dic pas que una proposició útil sigui una proposició vertadera"⁸.

En aquesta línia wittgensteiniana podríem dir que el problema del coneixement i, sobretot, el problema de la fonamentació del coneixement, no pot ser abordat des de cap teoria de la veritat, ja que ella mateixa serà sempre fruit de determinades opcions en la nostra praxi lingüística. El terreny, doncs, que hem d'explorar és el que es troba més enllà de les consideracions sobre la veritat. I aquí ho farem resseguint la posició de G.E. Moore.

1. *De la certesa*. Ed.62, Barcelona, 1983, # 199-200.

2. *Ibid.*, # 205.

3. Cf., per exemple, *ibid.*, # 192.

4. *Ibid.*, # 204.

5. *Ibid.*, # 196.

6. *Ibid.*, # 197.

7. *Ibid.*, # 139.

8. *Bemerkungen über die Philosophie der Psychologie*, vol. I, Blackwell, Oxford, 1980, #

2. RAONS I DESRAONS DE L'ESCÈPTIC. (MOORE A PROPÒSIT D'ALGUNES TESIS DE RUSSELL I D'UNA NOTA DE KANT)

És ben sabut que la prosa de Moore sempre és minuciosa i tècnica; el seu afany de claredat s'arriba a convertir gairebé en obsessió, de manera que, sovint, desemboca, paradoxalment, en una extraordinària complexitat argumentativa. Moore és un aplicadíssim artesà conceptual que, de vegades, només mostra detalls de projectes i esbossos diversos. Ara bé, com que en un tema d'aquesta envergadura convé arribar al conjunt a través dels detalls, n'organitzarem els materials perquè, si no, resulten dispersos i fragmentaris o, fins i tot, recurrents.⁹

2.1 QUATRE TIPUS D'ESCEPTICISME

En un dels seus importants articles dedicats al tema de l'escepticisme ("Four Forms of Scepticism"), Moore aborda el problema a partir d'afirmacions que reflecteixen conviccions filosòfiques bàsiques de Russell.

En el fons, Russell defensa una teoria del coneixement que és simple i esquemàtica: partint de la seva primera distinció entre *knowledge by acquaintance* i *knowledge by description*, afirma que l'únic coneixement absolutament segur és el que es dona *by acquaintance*, és a dir, de forma immediata, directa. A partir d'això s'entén fàcilment que aquell coneixement que no es pugui adquirir de forma immediata i directa, no pugui, segons ell, ser tingut com a absolutament cert. Aquesta és la doctrina que Russell aplica –de forma més o menys explícita– a diversos objectes del coneixement i que Moore classifica en quatre tipus.

Així, doncs, segons Russell, no es pot conèixer amb absoluta certesa

- 1) res que tingui relació amb un mateix (p.e., "jo penso");
- 2) res que comporti records (p.e., "l'he vist fa un minut");
- 3) l'existència de cap objecte extern a partir de les experiències dels altres (p.e., "quart carrer a la dreta, tercer a l'esquerra");
- 4) la identificació de cap objecte extern (p.e., "això és una taula", "allò és una pissarra").

Tot i que, a primera vista, els casos 2 i 3 semblen més clars que els altres, Russell pensa que el cas 1 també depèn de la memòria –aquí ressona Hume, encara que ell no fos tan rotund en les seves conclusions–, i que el 4 pot estar sotmès –com el 3– a algun tipus de miratge o d'engany. No és estrany, doncs, que Moore estableixi dos grups i els examini conjuntament: d'una banda, els tipus 1 i 2; de l'altra, els tipus 3 i 4. Sembla, però, ben legítim simplificar encara més que Moore i procedir a una consideració de conjunt dels quatre tipus de coneixement. Perquè, allò que en darrer terme ens ve a dir

9. Els principals treballs de Moore sobre l'escepticisme són: "A Defence of Common Sense", a J.H. MUIRHEAD (ed.), *Contemporary British Philosophy*, 2a sèrie, 1925; reimpr. a G.E. MOORE, *Philosophical Papers*, 1959, pàg. 32-59; "Proof of an External World", a *Proceedings of the British Academy*, XXV, 1939; reimpr. a G.E. MOORE, *loc. cit.*, pàg. 127-150; "Certainty", a *ibid.*, pàg. 227-251; presentat com a "Howison Lecture" a la Universitat de Califòrnia, 1941; "Four Forms of Scepticism", a *ibid.*, pàg. 196-226; és la revisió parcial d'una conferència donada a diverses universitats americanes de 1940 a 1944; "A Reply to My Critics", a P.A. SCHILPP (ed.), *The Philosophy of G.E. Moore*, La Salle, Ill./London, 1942, vol. 2. Els dos primers treballs d'aquesta nota també els citaré segons la versió i paginació de *Philosophical Papers*.

Russell, és que, si tots aquests tipus de coneixement no ofereixen una garantia de certesa absoluta, és perquè depenen del record o bé perquè es troben sota l'amenaça de ser desemmascarats com un simple somni, com el resultat d'un conjur o de l'acció d'un geni maligne. (L'aliança de Descartes i Hume pot portar molt més lluny del que mai no van sospitar els dos autors per separat.) De fet, segons Russell, els quatre casos ressenyats són casos de coneixement indirecte i, doncs, són coneixements no absolutament certs.

2.2 DUES OBSERVACIONS CRÍTIQUES

Però què aporta Moore a aquest plantejament? Ell mateix diu que aporta poc. Ara veurem que aquest poc que hi aporta, encara que no sigui ben impecable, és prou important.

La principal conclusió de Moore és, de fet, negativa: amb el seu estil lent, però segur –literalment, circum-specte-, Moore examina les *raons* de Russell per dubtar i conclou que no troba en la seva argumentació “any good reason for doubting that I know”¹⁰. Moore troba que afirmar que sap amb certesa coses sobre els quatre tipus rebutjats per Russell és igual de raonable –o més– que acceptar els principis de què parteix Russell. Com que es limita a procedir per aquesta *via negationis*, Moore aporta, certament, poc.¹¹ Algunes de les seves anàlisis, en canvi, són fines i brillants i obren camins nous de resposta. En aquest altre sentit, és molt suggestiu.

De les observacions subtils de Moore, en destacarem dues que semblen particularment importants, tot i que només n'acceptarem una i rebutjarem l'altra. Primer, però, subratllem la importància de totes dues.

2.21 La generalització escèptica

Moore s'adona la mar de bé que tota l'argumentació de Russell –o de l'escèptic a qui representa– no recolza només en l'argument de la fragilitat del record o en la possibilitat d'un somni enganyador. Al capdavant, aquesta és una experiència comuna, fàcilment acceptada per qualsevol. La clau de l'argument escèptic més aviat es troba en la combinació dels dos passos següents:

1) Partint d'un record que hagi estat efectivament fràgil, o d'un cas de confusió entre son i vigília, o d'un engany sensorial, l'escèptic passa a generalitzar la seva experiència. Així, un cop detectada l'experiència enganyosa (diguem-ne “experiència p”), recorre a l'àrea de les experiències semblants a p per posar-les totes en quarantena; aparentment, ho fa per protegir-se definitivament de totes elles. (La raó que, en definitiva, sempre es fa servir és la de buscar una “*region of minimum doubtfulness*”¹², el que podríem anomenar una “mínima cartesiana”).

2) Després de generalitzar el dubte, el raonament escèptic procedeix seguint l'esquema següent:

És possible que les experiències semblants a p no siguin allò que pensem;
però, q (r, s, t...) és una experiència semblant a p;

---

10. “Four Forms of Scepticism”, pàg. 221.

11. Ell mateix accepta que és un “*unsatisfactory answerer*” a la seva “*Autobiography*”, a P.A. SCHILPP (ed.), *The Philosophy of G.E. Moore*, La Salle, Ill./London, 1942, vol. 2, pàg. 677.

12. “Four Forms of Scepticism”, p.e., pàg. 201, 202 i 208.

per tant [PRIMERA CONCLUSIÓ], és possible (o pot ser) que q (r, s, t...) no sigui allò que pensem;
per tant [SEGONA CONCLUSIÓ], no coneixem q (r, s, t...) amb certesa absoluta.

Encara que a primera vista l'argument pugui semblar correcte, no ho és en absolut. Bàsicament, conté una mala comprensió de la funció lògica que té l'expressió "és possible" –per aquí entra justament el dubte–, mala comprensió que queda reflectida en els dos errors que es cometen, que són distints però complementaris: a) el tractament erroni de la generalització modal; b) la interpretació partidista del significat d'"és possible". Aquests dos errors deixen les seves empremtes ben clares: el primer, en la primera conclusió anterior; el segon, en la segona.

a) L'erroni tractament lògic d'"és possible"

Per entrar intuïtivament en el problema, considerem l'adaptació d'un argument proposat per Moore; és un argument paral·lel al que acabem de considerar, però més divertit¹³:

És possible que un ésser humà sigui del sexe femení;
però, jo (en aquest cas, Josep M. Terricabras) sóc un ésser humà;
per tant, és possible que jo (Josep M. Terricabras) sigui del sexe femení.

Sembla clar que aquí hi ha un error, perquè, de dues premisses vertaderes, se n'extreu una conclusió falsa. L'error es troba –com ja ho sospitaven, per principi, els dialèctics escolàstics– en la premissa major.

Com que la proposició "És possible que un ésser humà sigui del sexe femení" resulta equivalent a la proposició "Els éssers humans poden ser del sexe femení", aquesta última oració rep, erròniament, el tractament propi de les oracions universals predicatives, passant per alt que es tracta d'una oració universal modal. És cert que d'"Els éssers humans són mortals", se'n pot concloure que "Cada ésser humà és mortal (i, per tant, també A, si A és un ésser humà)". Però, no és cert, en canvi, que d'"Els éssers humans poden ser del sexe femení", se'n pugui concloure que "Cada ésser humà pot ser del sexe femení (i, per tant, també J.M. Terricabras, si Terricabras és un ésser humà)". Estrictament, l'únic que es pot concloure d'"Els éssers humans poden ser del sexe femení" és que "Alguns éssers humans són del sexe femení". I llavors, és clar, encara s'hauria d'esbrinar qui són aquests "alguns". Semblantment, de "Les experiències semblants a p poden no ser el que pensem", no se'n pot concloure de cap manera que "Cada experiència semblant a p (o sigui, q, r, s...) pot no ser el que pensem".

Així, doncs, l'argument escèptic es fonamenta en un procés de generalització incorrecte, en el qual, a partir d'un sol cas, es passa a considerar tots els casos i, després, qualsevol cas (és a dir, cadascun d'ells), en un moviment que sembla lògic, però que és erroni. Fins aquí veiem per què és incorrecta la primera conclusió. Ja he dit, però, que la segona també és incorrecta.

b) La interpretació partidista d'"és possible"

Aquest error va estretament lligat a l'anterior. En l'exemple sobre els éssers humans femenins, he interpretat que "És possible que un ésser humà sigui del sexe femení" vol dir "Els éssers humans poden ser del sexe femení", però no he interpretat que

13. Cf. *ibid.*, pàg.220.

vulgui dir “Els éssers humans *podrien ser* del sexe femení”. Aquesta diferència en la interpretació és força important. (És la diferència que en anglès s’expressa amb “may” i “might”, respectivament.) I és que “pot” comporta una possibilitat real, mentre que “podria” indica una possibilitat merament hipotètica.

El sentit d’“És possible que X sigui del sexe femení” dependrà del fet que tinguem coneixença, o no, d’X: si no en tenim coneixença, la diferència entre “pot” i “podria” resulta insignificant perquè, dir que “X pot (o podria) ser del sexe femení” és dir que “existeix la possibilitat que X sigui del sexe femení, i no sabem si ho és o no”. En canvi, quan coneixem X, traduir “és possible” per “pot” o per “podria” no és ben irrelevant, encara que ho pugui semblar a primera vista. Perquè si, sabent que es tracta d’un home, dic que “podria ser del sexe femení”, la meua expressió o bé sembla que té el sentit –un xic forçat– que ho hauria pogut ser –dic forçat, perquè, en un cas així, no s’hauria de dir “podria ser” sinó “hauria pogut ser”–, o bé comporta algun tipus de dubte sobre el que realment és, és a dir, se sospita –o es trama– algun tipus d’engany, simulació o sorpresa. Aquest últim sentit també és el que té –si en té cap– l’expressió “X pot ser del sexe femení”, quan se sap que X és un home. A primera vista, doncs, sembla que ambdues interpretacions d’“és possible” expressen algun dubte sobre algun coneixement. El punt clau és que no expressen el mateix tipus de dubte.

Considerem ara aquests dos diàlegs:

A: X podria ser del sexe femení.

B: Però no ho és.

A: N’estàs segur?

B: Sí, completament.

A: D’acord. Però ho podria ser (en el sentit que podria –volent o sense voler– “passar per” algú del sexe femení).

A’: X pot ser del sexe femení.

B’: Però no ho és.

A’: N’estàs segur?

B’: Sí, completament.

A’: D’acord. Però, ho pot ser.

Aquest segon diàleg és, aparentment, idèntic al primer, amb l’única substitució de “podria” per “pot”. Ara bé, el primer diàleg té sentit i el segon, no. L’última resposta d’A té un sentit molt correcte: A accepta el testimoni de B. En canvi, l’última resposta d’A’ és completament incoherent i contradictòria: A’ accepta i rebutja, alhora, el testimoni de B’. “Podria” i “pot” no són, doncs, expressions equivalents, i no és, per tant, indiferent que interpretem “és possible” amb una o altra d’aquestes expressions.

Així, doncs, interpretar “és possible” com a “pot ser” –per exemple, a “pot ser que X no sigui el que pensem”– no és una interpretació innocent, sinó que és, precisament, la que arrossega una major càrrega de dubte real. Així s’explica que s’arribi a la segona conclusió anterior: es passa d’“és possible (o pot ser) que q (r, s, t...) no sigui el que pensem” a “no coneixem q (r, s, t...) amb certesa absoluta”. I aquest és un pas il·legítim. Perquè, encara que acceptem que “sigui possible que q no sigui el que pensem” –és a dir, encara que acceptem que la veritat de q no és lògicament necessària, sinó contingent-, això no implica pas que q no sigui, *de fet*, vertadera –les veritats contingents no són només contingents, sinó que també són veritats– o que jo no pugui conèixer aquella veritat amb certesa absoluta. Que pugui (*podria*) ser d’una altra manera, no implica que ho sigui *realment*. Heus aquí el segon error greu.

La conjunció d’aquests dos errors (que perquè *un* coneixement sigui incert ja ho pot ser qualsevol del seu mateix tipus lògic, i que perquè ho pugui ser, ja no es pugui tractar d’un coneixement absolutament cert) ha assolit un èxit considerable. Per això

resulta especialment important la crítica de Moore, que s'encamina a eliminar un argument central de tota argumentació escèptica.

Fins aquí l'anàlisi de la generalització escèptica. Queda encara pendent una segona observació crítica: és la que fa Moore a la connexió "cert-immediat".

2.22 La connexió "cert-immediat"

Els quatre tipus de coneixement assenyalats anteriorment representen, segons Russell, quatre tipus de coneixement indirecte. Moore en discrepa en part: creu que, efectivament, els tipus 3 i 4 no representen un coneixement immediat, però que, en canvi, les coses dels tipus 1 i 2 són conegudes de manera immediata. L'observació de Moore no és important per això, ja que s'hauria de discutir força més allò que ell accepta, a saber, que el coneixement immediat només és aquell que no pot ser deduït –no es deriva– d'algun coneixement més simple. La importància de l'observació de Moore rau més aviat en una altra cosa: en el punt de ruptura que hi ha, malgrat tot, entre ell i Russell, punt que constitueix "the root of the difference between Russell and me"¹⁴.

I és que, sigui quin sigui el tipus de coneixement que en cada cas s'accepti –directe o indirecte–, allò que Moore rebutja de pla és que només es pugui conèixer amb certesa allò que es coneix de manera immediata. Refusa la identificació de Russell entre "directe o immediat" i "absolutament cert": que un coneixement sigui indirecte i que hi hagi, doncs, la possibilitat lògica que sigui fals, no implica en absolut, segons Moore, que sigui fals de fet. La possibilitat lògica de la falsedat, no implica la falsedat. (Recordant el *dictum* clàssic "ab esse ad posse valet illatio", podríem dir que el *dictum* invers no és pas cert, perquè "ab posse ad esse non valet illatio".)

Aquí pot resultar il·lustrativa la referència de Moore a una nota de la *Vorrede* de Kant a la segona edició de la *Kritik der reinen Vernunft*¹⁵. Kant presenta la seva obra com una crítica a l'idealisme psicològic i parla de l'"escàndol" que representa per a la filosofia que no es pugui donar cap prova estricta de l'existència de coses exteriors a nosaltres ("strengen Beweis von der objektiven Realität der äusseren Anschauung"; i, per tant, "des Daseins der Dinge ausser uns"). Amb la seva obra, Kant vol aportar aquesta prova rigorosa, segons ell, l'única possible ("den einzigen möglichen"). Aquesta és la seva contribució a l'objectiu que la filosofia emprengui "den sicheren Weg einer Wissenschaft".

Si observem, però, amb més atenció aquesta llarga nota, ens apareix un Kant més proper a Moore que a Russell en la seva anàlisi de l'experiència: l'experiència immediata és la interior ("Was in mir ist, ist unmittelbar bewusst"), que es troba "notwendig verbunden" amb l'exterior, de manera que s'ha de parlar, pròpiament, d'una única experiència; però també ens apareix un Kant més proper a Russell en l'actitud enfront de l'argument escèptic: Kant no solament exigeix també una prova que refuti definitivament l'escepticisme –prova que ell, contràriament a Russell, creu haver trobat–, sinó que afirma –gairebé amb les mateixes paraules de Russell– que, en no poder contrarestar el dubte amb cap "prova satisfactòria (o satisfactent)" ("genugtuenden Beweis"), no podem sinó acceptar l'existència del món exterior "per fe" ("auf Glauben annehmen zu müssen"; Russell parlarà de "more or less probable belief"¹⁶).

14. *Ibid.*, pàg. 224.

15. Cf. "Proof of an External World", especialment pàg.127-131, en les quals Moore es refereix a *KrV*, B XXXIX, nota.

16. B.RUSSELL, *An Outline of Philosophy*, pàg.218.

Plantejades així les coses, no és estrany que Moore també mostri el seu desacord amb Kant. Quan diu que la resposta de Kant no és “satisfactory”¹⁷, sembla que ho diu en un doble sentit: a) l’anàlisi de Kant és insuficient –recordem les llargues discussions de Moore sobre l’expressió kantiana “ausser uns” que, com reconeix el mateix Kant, comporta “eine nicht zu vermeidende Zweideutigkeit”¹⁸; i b) la solució de Kant també és insuficient, perquè, segons Moore, no es pot assenyalar, com ell vol, una única solució general per a tots els casos de coneixement. Això implicarà sempre o bé algun tipus de prejudici metafísic o bé alguna generalització que, tot i ser de sentit contrari, serà tan il·legítima com la que Moore ha desemmascarat en l’argumentació escèptica. Segons Moore, hi ha molts tipus de proves.

3. LA FONAMENTACIÓ ÚLTIMA DEL CONEIXEMENT. (A PROPÒSIT DE MOORE)

Potser ara es veurà millor la importància de les dues aportacions de Moore analitzades: d’una banda, Moore refuta la generalització de la sospita escèptica; de l’altra, accepta que la certesa pot ser absoluta sense que s’hagi de fonamentar necessàriament en cap coneixement “directe” i accepta, doncs, que es pugui arribar a la certesa per diversos camins. Contràriament a Russell i Kant, Moore pensa que, amb arguments analògics o inductius, es pot arribar a una “complete certainty” i no solament a “probable belief”, a un “genugtuenden Beweis” i no només a “Glaube”.

Amb això, Moore està anunciant la possibilitat de proves diverses per rebatre l’escepticisme. O millor: anuncia la impossibilitat d’una única prova per fer-ho. Si la desconfiança general no està lògicament justificada, tampoc no ho està que, a partir de la certesa d’un sol cas –o d’uns quants– concloquem la certesa de tots els casos semblants. Per Moore, això vol dir que, estrictament, s’ha de limitar sempre a *provar* que ara són vertaderes aquestes o aquelles proposicions particulars –encara que no provinquin d’un coneixement absolutament directe–, però que, en canvi, no pot donar una regla general de “how any propositions of this sort may be proved”¹⁹. La veritat o falsedat dels

17. “Proof of an External World”, pàg. 128.

18. *KrV*, A 373.

19. “Proof of an External World”, pàg. 149. Segurament aquesta és la raó que el porta a dir (“A Reply to My Critics”, 12. “Other Questions”, pàg. 668-669) que és possible provar la falsedat de a) “No existeixen coses materials”, però que, amb això, no s’ha provat encara la falsedat de b) “Ningú no sap (no coneix) amb certesa que existeixin coses materials”. Dos breus comentaris sobre aquestes afirmacions de Moore:

Ad a): Segons Moore, la prova de la falsedat de a) consisteix, per exemple (cf. “Proof...”, pàg. 146), a alçar les dues mans, agitar-les i dir “Aquí hi ha una mà”, “aquí hi ha una altra mà”, per concloure’n: “En aquest moment existeixen dues mans humanes”. Moore opina que això és una veritable prova perquè reuneix les tres característiques pròpies de qualsevol prova: 1) que les premisses siguin distintes de la conclusió; 2) que se sàpiga que les premisses són vertaderes; 3) que la conclusió es dedueixi de les premisses. (Cf. el mateix tema a “A Defence...” i a “Certainty”). Tanmateix, sembla que és legítim preguntar-se si Moore ha ofert realment una prova de l’afirmació “En aquest moment existeixen dues mans humanes”. Mostrar les mans, és provar que existeixen? Sembla que només ho serà quan algú no sàpiga (dubti) que un altre té mans i, per tant, es vulgui convèncer (vulgui una prova) que en té. Però, mostrar-les no serà una prova –per molt que s’agitin– per a qui no dubta de si l’altre té mans sinó que dubta de si els sentits l’enganyen quan creu que veu les mans d’un altre. En el primer supòsit, si Moore vol donar una prova de l’existència de les seves mans, ho consegueix. En el segon, en canvi, no aconsegueix de donar una prova de l’existència de mans. El dubte es pot considerar absurd, o no (“How absurd it would be to suggest

nostres coneixements no es pot decidir, doncs, a priori o per mera deducció lògica general –una vegada per sempre–, sinó que s’ha de decidir en cada cas. Així s’explica que, enfront de l’afirmació escèptica “No es pot conèixer p amb certesa”, ell simplement s’autoproposi com a contraexemple: “Jo (ara) concec p amb certesa”.

Deixem ara la qüestió de com s’ho fa Moore per conèixer p amb certesa²⁰; resulta més interessant la seva gran insistència en els casos particulars. Perquè si pensa que és capaç de donar no una sinó diverses proves de l’existència actual d’objectes exteriors, o si proclama que ara coneix amb certesa un fet determinat, sembla que també ha d’estar disposat a exposar i comparar els criteris que, al capdavall, li serveixen per arribar a proves o a coneixements de tipus semblant o que es troben en una àrea homogènia. És a dir, sembla que, d’alguna manera, ha d’estar en condicions de poder generalitzar els recursos utilitzats. Per què es resisteix a fer-ho?

Sembla que ho fa, bàsicament, perquè, encara que hagi trencat amb la falsa equivalència epistemològica entre “coneixement immediat o directe” i “coneixement cert”, tanmateix continua aferrat a l’equivalència lògica entre “necessitat lògica (derivació immediata o directa)” i “certesa lògica (absoluta)”. És a dir, tot i que accepta que la certesa de les premisses no és, necessàriament, fruit d’un procés de coneixement immediat, directe, sense fisures, tanmateix continua creient que la conclusió a què s’arribi a partir d’aquelles premisses ha de continuar essent una conclusió estrictament deduïda d’elles; només així ens trobarem davant una conclusió lògicament necessària; només així es podrà garantir l’absoluta certesa del coneixement assolit. (Per al nostre problema, doncs, la ruptura de Moore amb Kant o Russell només és parcial, ja que, tot i el rebuig del coneixement directe –a priori o empíric– com a únic coneixement que proporciona certesa, segueix, no obstant això, acceptant la deducció lògica directa com a única garantia lògica per a la certesa del raonament. O sigui que, per a ell, el coneixement empíric directe no és necessari; però, la deducció lògica estricta resulta irrenunciable.)

No sembla pas que així es pugui derrotar l’escèptic: des d’Aristòtil sabem que no és possible una demostració absoluta d’un principi sense caure en el *regressus in infinitum*. S’entén, doncs, molt bé que Moore es mostri insatisfet amb el seu propi resultat: i és que ha entreobert la porta, però després no n’ha traspassat el llindar.

L’argumentació de Moore queda curta, i s’ha de fer un pas més. En primer lloc, s’ha de reconèixer que hi ha un punt en què l’escèptic té raó. És un punt extraordinàriament important que, mentre no sigui reconegut clarament i no se’n treguin les conseqüències oportunes, actuarà sobre la nostra argumentació antiescèptica com un llast i evitarà que ens replantegem de debò les nostres teories del coneixement. Si explicitem una mica l’argumentació que sosté el fons de tota l’argumentació escèptica, veurem més fàcilment quin és el punt en què l’escèptic té raó. El seu argument podria ser el següent:

that I did not know it, but I only believed it, and that perhaps it was not the case!”, “Proof of...”, pàg. 146); en tot cas, no sembla que sigui més absurd que la prova que s’hi vol oposar.

Ad b): Sembla que, si Moore hagués provat de debò la falsedat de a), també hauria deixat provada la falsedat de b). Ell mateix ha dit abans que les premisses que condueixen a la primera prova havien de ser conegudes com a vertaderes i que la conclusió es deduïa necessàriament de les premisses. Sembla, doncs, que també la conclusió ha de ser coneguda com a vertadera i que, per tant, hi ha d’haver algú que sàpiga segur que existeixen coses materials. No sembla, doncs, que es pugui objectar l’argumentació següent:

“En aquest moment (sé que) existeixen dues mans humanes”; per tant, “(sé que) ‘No existeixen coses materials’ és fals”; per tant, “(sé que) ‘Existeixen coses materials’ és vertader”.

20. A la nota anterior s’inicia la discussió amb els arguments de Moore.

“No hi ha cap coneixement que es pugui sostenir a si mateix; tots necessiten trobar suport en alguna altra base. (La tautologia seria l'única excepció acceptable, si estiguéssim disposats a considerar-la portadora d'algun coneixement, però no sembla que ho estiguem.) Ara bé, un coneixement que vulgui ser *absolutament segur* necessita una base absolutament segura, és a dir, última i definitiva. És, però, impossible de trobar una base així per al coneixement. Per tant, el coneixement absolutament segur és impossible.”

Russell, Moore i l'escèptic saben –Hume *dixit*, amb l'assentiment de tota la tradició moderna– que justificar lògicament unes proposicions determinades significa derivar-les d'altres proposicions que siguin del mateix tipus lògic. Altrament, es farien salts lògics inadmissibles. Però aquest és justament el problema. Perquè, si és veritat que la deducció estricta només és possible entre proposicions del mateix tipus lògic, també és veritat que els mateixos dubtes que es tinguin sobre les proposicions inicials es continuaran tenint després sobre les proposicions que les hagin de justificar, atès, precisament, que totes seran *del mateix tipus lògic*. Com podem esperar una “justificació última” de proposicions que, al seu torn, també necessitarien ser justificades pel mateix procediment? Per aquest camí, doncs, no sembla que puguem arribar mai a cap justificació definitiva. *Aquesta és precisament la raó de l'escèptic.*

Aquí s'acostumen a presentar dos intents de resposta a l'escèptic. Aquests intents són, en part, coincidents: coincideixen a exigir una base última lògicament necessària si es vol tenir coneixement cert; discrepen, en canvi, perquè una de les respostes reconeix que aquesta base és impossible de trobar, mentre que l'altra es nega a acceptar-ho i la continua buscant. (Aquesta última és la resposta, reiteradament fracassada, dels filòsofs antiescèptics; entre ells, s'hi ha d'incloure també Moore, el qual, perplex davant la solució *general* del problema, només aconsegueix dues coses: per via negativa, treure arguments al dubte escèptic; per via positiva, intentar algunes proves parcials que puguin ser utilitzades com a “contraexemples” i que, per tant, serveixin per demostrar la *falsedat* de l'afirmació del contrari, però, sense poder oferir, finalment, cap via de solució al problema.)

No sembla pas que aquestes respostes habituals siguin les úniques possibles. I és que, de fet, no es tracta de *refutar* l'escèptic, sinó de plantejar-li una alternativa, que consistiria en això: a) amb ell, acceptar com a absolutament cert que no pot existir una justificació última estrictament deductiva; acceptar, doncs, que no és vàlida l'equivalència entre “deducció lògica estricta” i “justificació última”; b) i, després, si no es vol renunciar a justificar el coneixement, buscar aquesta justificació última per altres camins. Perquè el que està en crisi aquí és el model “modern” de justificació matemàtica, un model que, contràriament al seu objectiu, ha servit magníficament les pretensions escèptiques. La crítica escèptica mostra que el model és insuficient. Per això se n'ha de buscar un altre.

Ara, doncs, podríem avançar una regla general que substituïria el *general statement*, que Moore no creia que es pogués formular²¹. La regla fa així: cap proposició no pot trobar la seva fonamentació última en una proposició o conjunt de proposicions *del seu mateix tipus lògic*. O dit positivament: les proposicions d'un tipus lògic determinat només poden trobar la seva justificació última en proposicions d'un tipus lògic diferent del seu. I és que l'única justificació última possible és la que és donada per un salt lògic. Així, per exemple, les proposicions sobre el món exterior no queden *definitivament* jus-

21. Cf. “Proof of an External World”, pàg. 149.

tificades quan es remeten a altres proposicions sobre el món exterior sinó només quan es posen en relació amb proposicions sobre l'experiència humana, pròpia i aliena, present i passada.

Després d'aquesta llarga exploració, hem tornat, doncs, al plantejament wittgensteinià amb què començàvem. Perquè és, efectivament, en l'experiència on es pot distingir –i, per tant, justificar, provar, demostrar– què hi ha de somni, de miratge, d'imaginació o de realitat en les nostres vides. Les nostres afirmacions o bé es poden justificar amb l'ajut d'aquesta experiència o bé no es poden justificar de cap manera. Només sobre el fonament d'aquesta experiència té sentit parlar de “certesa” i de diferents graus de certesa, així com de “dubte”, “veritat” o “mentida”.